

A bylo jaro

A bylo jaro. Všecko kvetlo a ty včely tolik bzučely a ta tráva byla taková velká a ta rosa jako granáty a ti ptáčci tolik zpívali, a ti cvrčci – ale ti se něco nacvrčeli! – A broučci už neměli stání.

Oznámením počátku jara z Karafiátových Broučků zahajujeme druhé letošní číslo Zpravodaje starých odrůd. Projevy jarního života vnímáme na každém kroku a můžeme je prožívat znovu a znovu každého roku. Při zemědělské a zahradnické práci si pak jaro spojujeme se setím, odevzdáváním zrna zemi. Tak, aby mohlo vyklíčit, vzrůst a stejně jako již nesčetněkrát v koloběhu staletí a věků opět přinést sklizeň pro naše nasycení. Zde se vracíme k obrazu rozséváče, který jsme si pro toto číslo vypůjčili z dubnového stránky starého zemědělského kalendáře pro rok 1945.

Pomyslným a možná trochu nečekaným biblickým příměrem je uvedeno další pokračování rybízových zkušeností z pošumavské zahrady Alenor manželů Kisslingových. Podíváme se na péči o půdu kolem rybízů na jaře, ale i v průběhu celého roku. Podrobně se dále věnujeme dvěma starým plodinám. Starobylému žitu, křibici, která pamatuje žďárový způsob zemědělství, a dnes ji znovu vysévají nadšenci na Jablunkovsku.

Chudobka vyrostla na jaře podle Karafiátových Broučků tam, kde v zimě umřel brouček.

FOTO – Petr Dostálek

Sice méně stará je odrůda brambor Hasy, zachována na severu Slovenska, ale její příběh je neméně pozoruhodný. Obě tyto odrůdy jsou svým způsobem živé zkameněliny, které, z pohledu dějin zemědělství, pamatují pradávne „geologické doby“. Obě však přežily a mohou žít dále i dnes, v 21. století. Jejich další bytí a život je v našich rukou. Jak píše pan Michalik, velkým zážitkem je již

poznávání jejich osudů při četbě, ale pokud se rozhodneme prožívat jejich život i vlastní prací, budeme odměněni zážitkem ještě větším.

Petr Dostálek

Obsah Zpravodaje 2/2020

A bylo jaro	1
Jak pečovat o půdu okolo rybízů	2–4
Na úrodných polích vlní se hanácký ječmen, políčka na svazích jsou drobná...	5–6
Elektronické Zpravodaje starých odrůd 2019 tiskem jako Sborník	6
Křibice – historie, pěstování a využití v současnosti	7–8
Z pšenice přesívky už jsme zkusili upéct chleba (zkušenosti pěstitelů)	9–10
Hasy, odrůda zachovaná z dávné minulosti (brambory)	11–13
Má smysl semenařit v 21. století?	14

Dubnový rozséváč (Zemědělský kalendář pro Čechy a Moravu 1945, obr. archiv Gengel, o. p. s.)

JAK PEČOVAT O PŮDU OKOLO RYBÍZŮ

Pascal & Jitka Kisslingovi: Fejeton o rybízích č. 4

Věnováno Danièle

Zatímco Marie sedí na slunci před oknem, rozjímá, hovoří a směje se s Ježíšem, v tichém pološeru kuchyně Marta vaří a pere. Vědomě či ne, západní člověk – jako Karel Čapek ve svých „Apokryfech“ – se ztotožňuje s jednou z těch dvou postav biblického mýtu. Tím klademe důraz na kontrast mezi nimi a tajně nebo otevřeně považujeme Mariin úděl za tu «dobrou část» (Evangelium Lukáše, kap. 10, 42). Na rostliny se díváme podobně: zatímco vymýšlíme bujné názvosloví o nekonečných morfologických variacích natě a naplňujeme obrázkové knihy tisíci a jednou metodami řezu ovocných dřevin, kořenový ústroj zůstává... ve stínu. Zahradničení však dává jinou lekci: každý trochu vnímavý pěstitel ví, že obě „sestry“ jsou nerozlučitelné. Aby mohl Mariiny silné výhonky vychvalovat, její listy a květy vyfotit a plody vychutnat, musí pomáhat skryté a méně pohledné Martě. Dnes tedy půjdeme umýt nádoby pro Martu.

Diego Velazquez 1618 – Kristus v domě Marty a Marie (National Gallery, London – online collection). Obě sestry bereme jako metaforu skryté a viditelné části rostliny. Ať nám tento nezvyklý až provokativní obraz připomíná důležitost péče o zemi-živitelku!

Minule (viz Zpravodaj biodiverzity a uchování starých odrůd č. 1/2020 a článek Jak sázet červený rybíz) jsme probrali vysoké nároky červených rybízů na živiny, vodu, nakypření půdy a neza-travněný povrch půdy. Souhrn těchto nároků vyžaduje i odpovídající péči o půdu, jejíž jednotlivé kroky popíšeme v průběhu celé pěstitelské sezóny.

Zde uvedený systém je vyzkoušený a osvědčený v podmínkách zahrady patrimoniálních odrůd Alenor v Pošumaví, v nadmořské výšce 650 m n. m. Víme však, že jiné přístupy jsou možné, a to nejen pro větší výsadby.

Tento systém se řídí dvěma hlavními zásadami:

1. Co nejrozmanitější život na celé ploše, tím spíše v malé zahradě. Tedy meziplodiny místo mulčování, které mimochodem přeje slimákům.

2. Žádná „mrtvá sezóna“, ani v zimě. Tedy žádné podzimní zaorání či zrytí na hrubou brázdu, ani „černý úhor“, ale stálý ochranný pokryv a oživení půdy rostoucími nebo odumřelými rostlinami.

Předjaří: PRVNÍ ÚKLID

Koncem zimy rybízový sad je obvykle zarostlý zelení. Prošlapané cestičky jsou pokryté pevným kobercem lipnice roční

Tak může vypadat rybízový sad v zimě: koberec drobných plevelů. Pokrývky světlé „slámy“ jsou zmrzlé lichořeřišnice: je vidět, nakolik tento druh byl schopný udusit plevel.

(*Poa annua*) a dalších specialistů ušlapávaných míst. Tato pásma ztvrdlé půdy obracíme rycími vidlemi, čímž zaryjeme jednoletý plevel, který pak nevzejde, a zároveň kypříme půdu. Přitom snadno vytrháme kořeny nežádoucích trvalek, jako jsou pampelišky, pýr a kopřiva. Je to nejrychlejší a neúčinnější způsob pletí.

Tam, kde zůstala půda kyprá a porostlá nepříliš zakořeněnými jednoletými rostlinami, čistíme povrch jen škrabákem nebo motykou a pletí může být citlivější: než se vysemení, odstraníme například ptačinec (*Stellaria media*), ale zachováme vybrané trsy samovýsevu ozimých letniček, jako chřpa divoká, koukol, heřmánek, krablice hlíznatá, kohoutek věncový, lebeda zahradní apod.

Tímto je celý terén kyprý a zbavený vytrvalých bylin. Chceme-li uchovat některé trvalky, ať jsou co nejdál od rybízů.

Začátek jara: HNOJENÍ

Hned po pletí a před růstem výhonů je čas hnojit. Otázka doby hnojení zůstává rozporuplná: podle půdních podmínek se může také hnojit na podzim (BLATTNÝ & al. 1971, 139). Nejde jen o chemickou výživu, ale také o obohacení půdy humusem. Stejní autoři (str. 137) připomínají «vysoké nároky na výživu a hnojení vůbec a zvláště vysoké požadavky na hnojení organické». Proto užíváme kompost.

Dáme jednu lopatu kompostu mladému drobnému keři a 2–4 velké lopaty každému dospělému keři. Kompost smícháme nahrubo s půdou kolem keře. Nenecháme ho na povrchu, jinak by ho slunce spálilo a zmařilo jeho užitek. Pokud přitom občas nějaký kořen zvedneme

Předjaří: půda uklizená, větve přidaného kompostu čekají na zarytí.

nebo usekneme, nemusíme se bát, neboť většina kořenů červených rybízů směřuje dolů – na rozdíl od černého rybízu, kde jsou víc plazivé (DUPPEREX 1977,61). Pro minimální porušení kořenů a snazší provedení volíme rýč oblý nebo „americkou lopatu“ (střední nástroj mezi rýčem a lopatou). Nepřibližujeme se kořenovému krčku, abychom ušetřili křehké adventivní pupeny (viz fotku v minulém fejetonu). Dáváme pozor, abychom nenakopčili bázi keře: kopec půdy deště časem spláchnou a nové kořeny, které se v něm vytvořily, budou viset ve vzduchu. Je-li půda kolem keře suchá, zaléváme, aby humifikace kompostu pokračovala a jeho živiny se dostaly do zeminy. Nepopíratelná vada kompostu je, že přináší osivo plevelů kolem keřů: proti tomu nemáme léku, ale jenom ruce.

Jaro: ZÁVLAHA A PRVNÍ MEZIPLODINY

Po celé jaro až do sklizně má velkou důležitost voda. V suché půdě rybíz nejen špatně roste a plodí, ale může dokonce i zahynout. Při suchém jaru – což se změnou klimatu bude asi častější – musíme pozorovat známky vadnutí a případně zalévat: *«Z jednotlivých druhů mají nejvyšší požadavky na doplňkovou závlahu maliníky a červený rybíz.»* (BLATTNÝ & al. 1971, 143). Zavlažování však není jediná pomoc proti suchu.

Předjarní kypření je důležité: při prudkých srážkách do udupané země voda neproikne a odteče dál zmařená. Švýcarský zahrádkář nám kdysi připomněl

staré zahradnické přísloví: *«Jedno plečkování se rovná dvěma závlávkám.»*

Následně, alespoň v menších výsadbách, největší pomocí „podzemní Martě“ jsou **meziplodiny**.

Vyséváme je anebo sázíme co nejdříve po jarním zpracování, dokud je půda kyprá a nezapleavená. I když vyšly z módy, BLATTNÝ & al. (1971, 81) uznali ještě jejich hodnotu: *«... dokud jsou ovocné rostliny mladé, působí pěstování podplodin většinou příznivě. Půda je zpravidla lépe obdělaná, zastíněná, růst plevelů omezen...»*. Jejich pokrývka udržuje kyprost a omezuje odpařování z půdy. Zbývá-li tedy nezastíněná plocha mezi keři, meziplodiny tam poslouží. Navíc tvoří „přidanou hodnotu“: okrasné, bylinkové nebo medonosné květy, zeleninu nebo zelené hnojivo. Distancujeme se od omezení BLATTNÉHO & al. (1971, 81): *«Nejlepšími podplodinami jsou nízké zeleniny a okopaniny a nikoli vysoké druhy rostlin, jež by zastíňovaly keře»*. Jak jsme viděli v minulém fejetonu, u odrůd *Ribes rubrum* je skutečné riziko úpalu bobulí, přiměřené zastínění vysokými rostlinami se nám tedy zdá příznivé.

Doporučujeme jedině omezení:

vynechat dlouhé kořenové zeleniny, které vyžadují hluboké porušení půdy a vytrvalé druhy (jako

chřest, tradičně zmiňovaný), které kultivaci sadu zkomplikují. Všude například se zmiňovaly jahody (viz minulý fejeton), ale podle nás jsou nežádoucí, protože musí zůstat 2–3 roky, a tím zkomplikují kultivaci. Podle zkušeností, potřeby a záliby má zahradník široký výběr.

Slézovec trojměsíční, vděčná vysoká meziplodina, roste celou sezónu a kvete až do mrazů.

Spontánní ozimy chrpy a koukolu v rybízovém sadu, uchované při jarním úklidu. Jejich průsvitný závoj ochraňuje vlhkost terénu.

Uvádíme jen vyzkoušené druhy:

● **zelenina:** v mladých výsadbách při čekání na výnos rybízů, tradiční byly «brambor, řepa...» (KEIPERT 1981, 69), «...zeleniny s mělkým kořeněním. Velmi vhodné jsou fazole, hrách, okurky

Mák vysetý do školky rybízů: pokud ovládneme konkurenci, ušetří nám časté zalévání. Vysoký mák kryje a chrání malé, nízké, zatím při zemi rostoucí (cca 10–20 cm vysoké) rybízky.

nakladačky, špenát, salát.» (KYNCL & al. 1979, 251). My jsme mezery obsadili také dýní nebo rajčaty.

● **vysoké průsvitné rostliny:** jednak výše uvedené ozimé obilných polí (chrpa atd.), jednak nově vyseté krásenky, slézovec, slunečnice, kopr, fenýkl a koriandr i boryt.

● **vysoké velkolisté rostliny, jako mák:** je to hra s ohněm, která vyžaduje ovládnání konkurence vyjednocením porostu a odlišováním stonků, aby stín nepřekážel rybízu a aby též, v případě vlhkého období listy rybízů neplesnivěly v zatuchlém vzduchu.

● **nízké krycí rostliny:** pokud upřednostňujeme krytí půdy a bezpracný boj proti plevelu, měsíček a ještě více lichořeřišnice nám budou účinnými a veselými pomocníky.

● nakonec stojí za zmínku, i když se týkají spíše větších výsadeb, inspirativní směsky seté cíleně na zelené hnojivo, které podrobně popisují ČERVENKA & al. (1967, 211): «Tomuto požadavku nejlépe vyhovují vikvovitě rostliny v pořadí: víkev ozimá a jarní, peluška a hrách.»

Léto:

DRUHÉ KOLO OKOPÁVKY A ODPLEVELENÍ

Léto je mezníkem. Rybízy jsme sklídili, sad jsme dost pošlapali, některé meziplodiny dozrály (mák, kopr, chrpa, heřmánek), plevel se namnožil a za našimi zády vytvořil hrozivá semena. Je načase opakovat výše uvedené práce, ale jen místy, podle potřeby. Obrátit udupané ces-

tičky, odstranit nežádoucí plevel, vysít měsíčky a lichořeřišnice. Hnojení neopakujeme. Podstatou této druhé vlny je vytvořit bezpečný krycí porost, který na sadě zůstane až do zimy.

Podzim: MINIMÁLNÍ ÚKLID

Podzimní a zimní hesla v péči o půdu jsou „farniente & dolce vita“ (nic nedělatí a sladký život). Na podzim jen odstraňujeme vysoké dozrálé meziplodiny a necháme volný růst ostatním jednoletým bylinám. Půda zůstane pokrytá nevinným rozmanitým porostem, ve kterém měsíčky pokvetou až do zimy, natě lichořeřišnice zmrznou, samovýsevy salátů, roket a kopr nás možná potěší v prosinci a nečekané ozimé nálety nám chystají hezká překvapení na předjaří.

Tím se uzavírá okruh roční spolupráce s Martou v rybízovém sadu.

DOPLŇKOVÁ LITERATURA

Reference, už uvedené v minulém čísle fejetonu, neopakujeme.

Červenka & kolektiv 14 autorů: Ovocnictví. Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1967 (2e ed.), 368 str.

Duperrex H.: La culture des petits fruits. Payot, Lausanne & la Maison Rustique, Paris 1977, 127 p.

Kyncl F., Ivičič L., Jílek R. & Peiker J.: Ovocnictví. Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1979, 468 str.

Lichořeřišnice: královna krycích meziplodin v rybízovém sadu.

Na úrodných polích vlní se hanácký ječmen, políčka na svazích jsou drobná, těžce rodí a málo

Někdejší pěstované zemědělské plodiny najdeme jak v odborných knihách, tak ve vlastivědných tiskovinách, které nás přenášejí do doby již minulé. Při zalistování v nich objevíme nejen pamětihodnosti dané oblasti, jako jsou stavby kostelů, zámků, nebo rostlinstvo a živočišstvo v krajině, ale i kulturní rostliny, které rostly v té době na polích.

Podívejme se dnes do útlé knížky nazvané Holešovský okres. Přehled, pocházející z roku 1935. Z ní se můžeme dozvědět, jaké plodiny se pěstovaly v období první republiky na východní Moravě, v tehdejší okrese holešovském. Ten zahrnoval oblast kolem měst Holešova a Bystřice pod Hostýnem.

Na úrodných polích vlní se h a n á c k ý j e č m e n, hojně se pěstuje světoznámý ječmen Proskovcův. Vedle zelenají se lány c u k r o v k y, jež se odváží do cukrovarů. Pěstuje se též p š e n i c e, r e ž, o v e s, b r a m b o r y a p í c n i n y. Při práci se užívá hojně strojů. Půda je odvodněna a zcelována. Panské dvory byly většinou rozparcelovány.

žebře, žebřiny, trakaře, hrábě, hrabice, šindely, metly, hračky a na dvoukolových vozících je potom rozvážejí.

Hlavním zaměstnáním obyvatelstva našeho okresu je zemědělství.

Na tomto území nalezneme velmi různorodé přírodní poměry. Když vyjždíme z Holešova směrem na Hulín vidíme nížinné, rovinné pole s hlubokými úrodnými půdami. Na druhé straně, vydáme-li se z Holešova na Bystřici pod Hostýnem, krajina se postupně zdvíhá do kopečků a kopců, až končí téměř v podhorské oblasti s drsnějším podnebím a někdejšími

Namáhavé orání na horských políčkách holešovského okresu na Rusavě.

Obrázek z knihy Rusava od F. Táborského

V kapitole o obyvatelstvu čteme, že zde „...Žijí Hanáci (kolem Holešova), Záhoráci (u Bystřice a Dřevohostic) a Valaši (na horách)“ a dále je zmínka o vymizení dřívějších krojů, které nosili lidé v minulosti. V popisu zaměstnání obyvatelstva nalézáme i skladbu plodin, které se tehdy, to jest ve 30. letech minulého století, pěstovaly:

Na rovině.

Šírá a rozlehlá je rovina hanácká. V ní jako ostrůvky vynikají bohaté a pyšné vesnice seskupené kolem školy a kostela.

Na horách.

Valašský kraj je pestrý a malebný. Strídají se v něm lučiny s pastvinami a hory porostlé tmavými lesy. Na svazích kopců jsou roztroušeny dřevěné domky, zrobené z klád a kryté šindelem. Říká se jim paseky. Políčka na svazích jsou drobná jako dlaň a ještě plná kamení. Těžce rodí a málo. Trochu r ž i na chléb, o v e s, b r a m b o r y, v nížinách p š e n i c i. Chová se dobytek, který se popásá na pastvinách. I lesy poskytují obyvatelstvu obživu. V zimě hotoví muži dřevěné věci,

malými políčky na svazích, kde je půda jen mělká a kamenitá. Rozmanité přírodní podmínky této nevelké oblasti se odrážejí i v rozmanitém složení plodin v zemědělství, které vlastivědná brožura popisuje.

Proměny ve složení plodin

Uvedené zemědělské plodiny z brožury můžeme také srovnat s tím, co spatříme na polích dnes. Nápadné je, že v popisu chybí rostliny, které na současných lánech najdeme v dnešní době, zejména tedy všudypřítomnou řepku olejku a kukuřici. ➔

Na úrodných polích vlní se hanácký ječmen...

➔ V tehdejší době neměly větší rozšíření, i když bychom je snad také našli. Naproti tomu brambory, oves nebo rež (=žito) dnes na významu poklesly a jejich plochy se velmi zmenšily či tyto plodiny z velkých polí téměř zmizely. Zajímavé je, že brambory, oves a žito uvádí tiskovina společně pro rovinou i podhorskou část tehdejšího holešovského okresu. Někdejší lány řepy cukrovky na hanácké straně však vyklidily své postavení. Zastoupení cukrovky dnes je mnohem menší než před necelým stoletím. Zůstává pšenice, která byla častá tehdy i dnes. Je jakousi stálicí, stále velmi hojně rozšířenou. Někdejší malá políčka v kopcovitých částech byla přeměněna na pastviny, kde bychom dnes možná našli masný dobytek, dříve téměř neznámý, protože dřívější kravky dávaly obyvatelům cenné mléko. Podomácká výroba dřevěného náčiní, jejíž výrobky jsou zmiňovány, pak zmizela ze světa.

Proskovcův starohanácký ječmen a pšenice Třebětská bělka

Pokud jde o odrůdovou skladbu plodin mnoho se z knihy nedozvíme, což je u brožury tohoto vlastivědného zaměření přirozené a pochopitelné. Za uvedení stojí dvě stručné zmínky o odrůdách. Na prvním místě je to u rovinné části okresu věta: „hojně se pěstuje světoznámý ječmen Proskovcův.“ A u přehledu vesnic holešovského okresu pak v knižce u vsi

Třebětice čteme: „Známá původní třebětská bělka (pšenice).“

V odborných knihách najdeme odrůdu nazvanou Proskovcův hanácký ječmen, který byl povolený do pěstování v roce 1919 pod jménem Proskovcův Haná pedigré. O něm se dozvídáme, že byl vyšlechtěn z ječmene získaného výběrem jedinců ze starohanácké odrůdy z Holešova a křížením s ječmeny Haná x Kargyn a Schwarzenberským. Popis ho uvádí jako dvouřadý jarní ječmen, se středně vysokým až vysokým stéblem, s velmi dobrou sladařskou hodnotou zrna. Ječmen byl základem pro výrobu sladu a sladařství důležitým odvětvím, na kterém stála výroba piva. Okolí Holešova tedy bylo původní domovinou této známé odrůdy ječmene.

U druhé stručně uvedené odrůdy jde o pšenici, a to třebětskou bělku. U ní si můžeme jen připomenout, že pšenice se podle barvy klasu či zrna kdysi nazývaly bělky, ale i např. červenky.

pd

POUŽITÁ LITERATURA:

Holešovský okres. Přehled. Napsal Fr. Sovadina Trébský, Druhé opravené a doplněné vydání. Nakladatel Fr. J. Balatka, Knihkupectví a velkopapířnictví v Holešově. Vyšlo v roce 1935.

Starohanácký ječmen se kdysi pěstoval na úrodné žírné rovině u Holešova.

Obrázek z Atlasu obilnin, 1955

Elektronické Zpravodaje starých odrůd 2019 tiskem jako Sborník

Všechna vydaná čísla Zpravodaje biodiverzity a uchování starých odrůd z roku 2019, která byla v elektronické podobě součástí časopisu Bio, jsme na počátku letošního roku vydali v rámci Gengelu jako tištěný Sborník. Sborník obsahuje šest čísel, která vycházela v dvouměsíčních odstupech. Tiskovina tak přináší ucelený roční pohled na staré odrůdy a jejich udržování i na práci o. p. s. Gengel.

Z obsahu

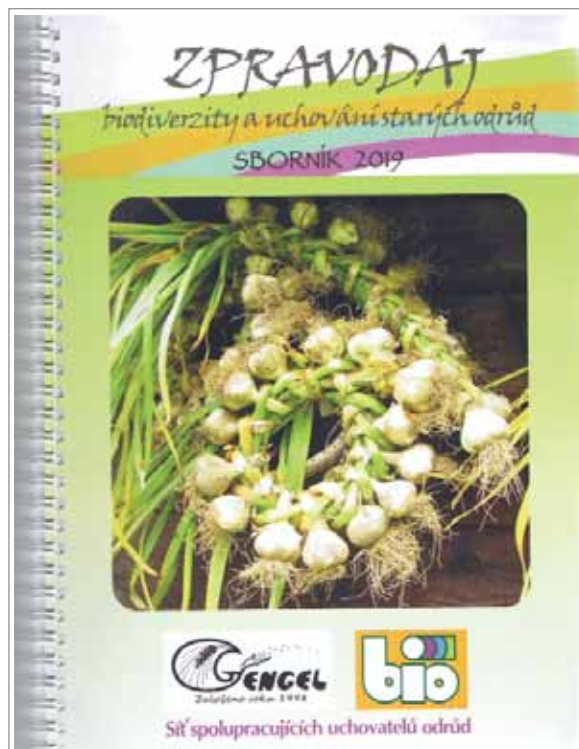
Zemáky k sázení – srovnání názvů a odrůdové skladby brambor v průběhu 20. století na základě literatury z roku 1912, 1955 a 2002. Názvy brambor tentokrát valašské. Zkušenosti pěstitelů starých odrůd (v podobě úryvků z jejich dopisů). Jablko a jabloňový strom v životě a umění našeho lidu. Příspěvky k domácímu osivaření a uchování starých odrůd. Do Jura kukurica, po Jure kukurička. Hry ve fazole a lusky (dětské hry s fazolemi podle F. Bartoše z konce 19. století). Pěstování a udržování rodinných a krajových odrůd česneku. Přehled odrůd česneku a cibule šalotky v gengelské sbírce. Patří hrách

s dvacetimetrovým luskem skutečně do říše bájí? Je to odrůda kterou hledám... (návrat cukrového hrachu) a další články.

Sborník má 92 celobarevných stran formátu A4, je vytištěn na běžném papíře a svázan kroužkovou vazbou. Je možné ho objednat na stránkách <http://gengel.cz> v knihovničce.

pd

Obálka Sborníku Zpravodajů starých odrůd za rok 2019

KŘIBICE – HISTORIE, PĚSTOVÁNÍ A VYUŽITÍ V SOUČASNOSTI

V ypalování, žďáření lesa a stepí na území celých Karpat je úzce spjaté s pěstováním prastaré odrůdy žita setého křibice – *Secale cereale var. multicaule*. Ve střední Evropě byla známá pod různými nářečními názvy: ikrice, ikřice, skřice, křica, křyca, lesní žito, svatojanské žito. Může být zaměňována s ozimým či jarým žitem bez specifického rozlišení. Etnografové projevují zájem o křibici z důvodu zachování primitivních postupů při jejím pěstování jako je žďáření, či sklizeň srpy, jak tomu bylo také na počátcích neolitické revoluce.

Křibice je prapředek kulturního žita, není šlechtěná, ani geneticky upravená. Je téměř zázrak, že se dochovala až do současné doby, kdy postrádáme řadu jiných ušlechtilých kulturních odrůd, které jsou téměř nadobro ztraceny v propadlišti dějin zemědělství.

Typickými vlastnostmi je její nenáročnost na prostředí, bohatý kořenový systém a charakteristický bujný trsnatý růst do výšky 1,5 až 2 m. Je velmi pravděpodobné, že byla v dávné minulosti hojně rozšířena v celé střední Evropě. V dávných dobách docházelo na celém jejím území k přeměně divočiny na zemědělskou půdu. V těchto podmínkách se jednalo hlavně o pralesovité lesní a lesostepní porosty, ale také enklávy stepí na jižní Moravě. Z těchto dob nemáme důkazy, které by nám skutečnost pěstování křibice potvrdily. Získávání nové zemědělské půdy bylo v hornatých oblastech Karpat běžnou záležitostí ještě v 19. století a přetrvávalo místně až do první poloviny 20. století. Díky tomu, že tyto hraniční a hornaté oblasti zůstávaly daleko od centra rozvoje nových technologií, lidé zde přirozeně zůstávali věrní starým osvědčeným postupům, které jim pomáhaly přetrvat v nehostinných podmínkách. Často nedůvěřovali novým vymoženostem a žili ve světě svých představ a pověr.

To pomohlo uchovat nejenom křibici, ale také jedinečné lidové tradice. Poslední známý pěstitel na Jablunkovsku a nejspíš na území celé České republiky byl pan Polak z osady u Halamy na úpatí Velkého Stožku v Slezských Beskydech. Křibici v 70. letech pěstoval u své dřevěnice na malém políčku.

Připravená půda pro podzimní výsev – září 2019.

Způsob pěstování

Etnografické výzkumy pro Polský etnografický atlas se věnovaly pěstování křibice, díky tomu je velké množství informací z celého Polska. Odpovědi z celého území potvrzují, že křibice je obecně považována za jednu z nejstarších odrůd obilnin. Dále, že pěstování mimo hornatá a lesnatá území bylo opuštěno, hlavně z důvodu existence výnosnějších obilovin, ale také z důvodu vypadávaní drobných zrn a tmavého zbarvení mouky.

Na přelomu 19. a 20. století bylo nejčastějším způsobem pěstování křibice na lesních pasekách a novínách, kde zůstaly zbytky po těžbě lesa. Pozdě na podzim nebo brzy na jaře se všechno suché klestí a dřevo nashromáždilo okolo pařezů. Vše se zapálilo a dbalo se na to, aby nejlépe všechno shořelo na popel. Půda se nejčastěji upravovala ručně motykou a hráběmi. Do vyhořelé půdy s popelem a kde zbylo také menší množství plevelů se vysévalo malé množství křibice. Vysévala se samostatně, nebo jako mezuplodina (podplodina) společně s ovsem a ječmenem, když zůstalo strniště, tak křibice se sklídila na druhý rok.

Někdy se křibice vysévala v létě, jinde se vysévala na podzim jako ozim, ale také na jaře. V první polovině 19. století byl ještě zaznamenán velmi archaický způsob pěstování křibice (krziyce) na Těšínském Slezsku. Pastýř záměrně okroužkoval stromy, aby uschly. Ty potom podpalo-

val (hořely někdy několik dnů i týdnů). Půda okolo vyhořelého pařezu se okopávala ručně motykou. Vzniklo tak velké množství malých políček na úkor lesa. V takovém místě potom zasévali křibici na jaře, nebo v létě. Vysévalo se řídce zhruba, jedno zrna na velikost koňského kopyta, aby křibice měla dostatek místa. Než křibice vyrostla, tak se nechala spást, aby nerostla první rok do klasu, ale pěkně se roztáhla a odnožovala, tzv. křila. Sklizeň obilí se očekávala na druhý rok.

Výše zmiňované postupy se týkají zakládání nové zemědělské půdy na úkor

Ohniště založené u pařezu na zemědělské půdě

původních pralesovitých porostů. Po pěstování křibice se plochy nechaly většinou zarůst trávou a využívaly se jako pastviny noviny. Vytěžené plochy v pozdějších dobách, když se od pěstování křibice upouštělo, tak se jednoduše zalesnily, tudíž se ji užívalo na polaření v hospodářských lesích.

Vlastnosti křibice

Lidé si ji velmi považovali, jelikož byla velmi houževnatá, vytrvalá a odolná. Dokáže vyrůst i tam, kde ostatní obiloviny mají problém. Zrna křibice je na pohled drobnější, srovnáváme-li je s klasickým žitem. Mouka je tmavší, má sladší chuť a je výživnější. Známá je také využití křibice na zeleno, kdy se sušila v prvním roce na seno, které se dávalo dobytku, ale zároveň se používala na přípravu jídel v kuchyni. Jelikož lidé vysoko v horách patřili k nejchudším ve společnosti, zachovali si velmi staré stravovací návyky. Z důvodu jejího řídkého setí nebylo potřeba uchovávat větší množství zrn na další rok. Vymláčená sláma sloužila dobře na povříslu, jelikož je pevná a dlouhá. Vhodná byla na doškovou střechu, výrobu ošatek atd. V období neúrody se její sláma sekala a míchala se slámou ostatních

Vykličená křibice podzim 2019

Vysoké klasy křibice svázané do snopů

obilovin. V současné době ji lze využít na výrobu ekologických slámek.

Nevýhodou křibice je, že když dozraje, tak se zrna lehce vysypává z klasů. Vhodnější je křibici sklídit téměř vyzrálou a nechat ji dozrát ve stodole na humnech. Je vhodná jako protierozní plodina na holinách v lesích kvůli bohatému kořenovému systému a trsnatému růstu, kdy z jednoho zrna může na další rok vyrůst více než 20 klasů. Lze ji použít na myslivecká políčka. V šlechtitelském ústavu Troubsko vyšlechtili křibici odrůdy „Lesan“. Ta může být použita na výrobu energetické biomasy nebo na zelené hnojení půd zasažených erozí či utužením.

Mouka z křibice obsahuje hodně bílkovin, je bohatá na aminokyseliny, nenasycené mastné kyseliny, vitamíny a minerály.

Potraviny ze žita obecně posilují kosti a zuby (vysoký obsah fluoru), dodávají potřebnou sílu k životu a napomáhají tvorbě svalové hmoty. Mouka z křibice nejvíce chutná v domácím chlebě, chutně je jemná a lahodná. Má pozitivní vliv na zdraví a celkovou kondici organismu.

Jak jsme se ke křibici dostali

Můj příběh s křibicí je velmi spletitý a barvitý. Mám úžasného souseda pana Kurzysze, který se zajímá o tradice a je studnicí vědomostí obecně. Ten slyšel od své maminky, že se kdysi lidé pěstovali křibici. V 70. letech se jednoho podzimního dne vydal k horským usedlostem pod horu Stožek ve Slezských Beskydách. Spatřil tam vzrostlé zelené políčko u staré dřevnice. Jelikož pracoval v zemědělství, velmi ho zajímalo, co na něm roste. Jeho majitel, pan Polok, mu vysvětlil, že jde o staré obilí, křibici (krzicy). To ho velmi zaujalo, jelikož na zemědělské škole se o tom nikdo nikdy nezmiňoval. Vzpomněl si však na slova své maminky.

Od té doby uplynulo spousta času, před dvěma roky jsme společně s mým sousedem založili Klub milovníků historie. Tehdy jsme Gengel neznali, a tak jsme pátrali po osivu křibice v sousední polské části Těšínského Slezska. Narazili jsme pana Jana Sztefka, který několik let po sobě organizoval svátek křibice. Bohužel již není mezi námi, proto jsme se před dvěma roky rozhodli, že budeme v této tradici pokračovat na české straně u nás v Písku u Jablunkova. Zájemci mající internet se mohou podívat na iVysílání České televize, kde v pořadu Folklorika najdete díl, jenž se jmenuje Svatojánské žito. Všechno se to událo velmi rychle, tudíž můžete zhodnotit, jak se se nám to dařilo, či nikoliv. V letošním roce pěstujeme křibici na vícero lokalitách, například na malém políčku, ale také v lese na deseti malých ploškách po pálení klestů u pařezů pokácených stromů.

Všechno jsme si vyzkoušeli na vlastní pěst. Při práci s křibicí jsme se koupali ve vlastním potu, který nám orosil i čela. O tradičních postupech se dobře čte, ale zažívat je na vlastní kůži je ještě větší zážitek.

Jan Michalík

Použité zdroje: <http://www.krzyca.webity.pl/>

Vlastní pozorování autora: všechna práva vyhrazena.

Zralé klasy před sklizní.

Krátká charakteristika křibice

– *Secale cereale var. multicaule*

- * dvouletá nebo dokonce víceletá rostlina (první rok na zeleno, druhý na zrno)
- * termín setí tradičně jako ozimé žito nebo od poloviny května do července (svatojánské žito) s ohledem na způsob použití
- * ideální na zelené krmení pro zvířata, ale i pro lidi na způsob zeleného ječmene
- * skvěle se osvědčila v ekologickém zemědělství
- * má výbornou pokryvnost a dobře zastíňuje půdu, potlačuje plevel
- * výška porostu na zemědělských půdách je 1,8–2 m
- * výživová hodnota slámy je srovnatelná se senem
- * potravina (mouka má lehce nasládlou chuť)
- * výnosnost 1,5–2,8 t/ha
- * norma výsevu okolo 200 kg/ha

Z pšenice přesívky už jsme zkusili upéct chleba

Do dnešního výběru pěstitelských zpráv a zkušeností se starými odrůdami jsme zařadili tři zprávy. Jednu týkající se obilovin, jednu paprikovou a jednu k živorodé cibuli. Můžeme si na nich ukázat řadu pěstitelských postřehů, které se objevují i v dalších dopisech.

Klasy krajové odrůdy pšenice dvouzrnky Podbranč.

Na Vysočině pěstoval různě gengelské odrůdy pan P. Mendlík, který vloni k pěkným a dobře naditým pytlíčkům se zrna obilovin napsal:

„Zasíláme vám zpět semena plodin poskytnutých k rozmnožení pro rok 2019 a připojujeme krátkou zprávu o pěstování. Hospodaříme na Vysočině v nadmořské výšce 600 m n. m. Půdy jsou u nás poměrně lehké a propustné, s kyselejší reakcí. Se srážkami a vláhou to u nás není úplně typická vysočina, protože část srážek zachytí blízký hřeben Javořice.“

Krátce před sklizní nám oba porosty při deštích polehly

Oba druhy pšenice TRI010 (pšenice dvouzrnka Podbranč) i TRI012 (pšenice setá Česká přesívka) vyšly pěkně, i přes počáteční přísušek při vzcházení. Krátce před sklizní nám oba porosty při deštích polehly, bylo to přeci jen malé množství a klasy se neměly o co opřít. Také za to možná trochu může fakt, že pozemek byl

vyhnojený kravským hnojem, takže rostliny vyšly dost vysoké.

Oves AVE007 (oves nahý Z Luhačovického Zálesí) jsme nestihli zasít včas, zpoždění odhaduji tak čtyři týdny, takže zde byl větší počet malých a nedozrálých klasů, které skončily na kompostu, ale to je naše chyba. Z toho, co stihlo dobře narůst i dozrát, máme i přesto dostatek osiva na příští rok i na vrácení. Brambory (SOL020 – Keřkovské rohlíčky) nám všechny ze země vybrali krátce po zasazení divočáci, tady budeme muset pokus opakovat, pravděpodobně na jiném místě.

Zrno pšenice dvouzrnky je obaleno pluchami.

Z pšenice přesívky už jsme zkusili upéct chleba a výsledek byl velice dobrý. To je ale do značné míry ovlivněno vědomím, že jsme si jej sami vypěstovali od semínka. S dvouzrnkou jsme zatím žádné pokusy nedělali, zatím nebyl čas se trápit s jejím výmlatem z pluch. Ovsu máme méně, ale všem nám chutnají zrníčka tak jak jsou, samotná bez jakékoliv úpravy. Hlavně dětem, chodí na ně místo oříšků.“

Ze zprávy vyplývá, že při pěstování došlo k polehnutí pšenice. Staré a krajové odrůdy obilovin jsou dlouhobélné a k polehnutí často náchylné. Jak sám pisatel uvádí, mohlo k polehnutí přispět i to, že pozemek byl hnojen kravským hnojem. Pšenice dvouzrnka je pluchatá, vyžaduje oloupání pluchy před zpracováním, což může být v domácím prostředí oříšek. Dříve se loupala různým způsobem. Od pradávných dob jsou známy jednoduché tzv. stoupy, ruční nebo nožní, kde dřevěným tloučkem, dopadajícím do prohlubně, byla zrna loupána, otírána z pluch. Dnes jsou ve velkovýrobě používány moderní loupáčky. Od jiného pěstitelky jsme dostali zrno z pšenice dvouzrnky pěkně a čistě vylopané, k loupání použil mlýnek zahraniční původu.

U nahého ovsa Z Luhačovického Zálesí, kde zrno nemá pluchu, loupání odpadá a je možné pojídat přímo zrnka. A to dokonce i syrová, jak uvádí pisatel. Obilky této krajové odrůdy ovsa jsou vhodné pro různé způsoby využití, například na naklíčování, vaření namísto rýže nebo domácí výrobu ovesných vloček. Určitý malý podíl pluchatých zrn se však může objevit i v nahé odrůdě.

10. 8. jsem z největší rostliny sklídila první dvě pěkné papriky

Slovenskou odrůdu papriky, která má plody v konzumní zralosti bílé barvy, pěstovala paní K. Musílková. V listopadu nám poslala sáček s osivem a dopis, v němž napsala: „objednala jsem si u Vás letos zjara semínka paprik. Je to CAP020 paprika roční Biela hrubostená. Sazeničky jsem si vypěstovala doma za oknem a do foliáku jsem 20. 5. vysázela 24 sazeniček. Rostly dobře a 10. 8. jsem z největší rostliny sklídila první dvě pěkné papriky. Používali jsme je jak čerstvě utržené, tak do leča (např.), chuť mají dobrou...“

Zaslaná semínka byla v tomto případě nahnědlé barvy, a poněkud zaschlá, scvrklá. Jak jsme zjistili telefonicky, pěstitelka vybírala semena z ještě zelených paprik a nevyčkala na jejich vyžrání. Také u některých dalších vrácených semen paprik u dalších semenářů starých odrůd se objevila podobná nevyvinutá osiva. Podívejme se proto podrobněji, jak postupovat při paprikovém osivaření.

U paprik sklízíme na získání osiva plody až v plné, takzvané botanické, zralosti. Ta se projeví na rostlinách změnou barvy plodů, zpravidla se zelené plody vybarví pěkně do červená. Vhodné pro získání semen jsou pěkné, velké, plně vyvinuté, odrůdově typické plody. Větší plody obvykle obsahují více semen než plody malé. Dobré je též, zejména v drsnějších oblastech a při venkovním pěstování, ➔

brát plody nejdříve nasazené, které měly dostatek času narůst a zejména dobře vyžrát. Osivo bereme z rostlin, které jsou zdravé, s dobrou násadou plodů a odrůdově typického vzhledu.

Po vybarvení plodů je utrháme a můžeme z nich hned vybrat semena. Není nutné tzv. posklizňové dozrávání, jež děláme u rajčat. Papriky rozkrojíme a z rozkrojených plodů vyškrábneme semeno, například špičkou nože nebo lžičkou a vyložíme je k dosušení. Vybíráme pokud možno jen vlastní čistá semena, bez zbytků přepážek plodu nebo dužiny. Při vybírání sledujeme, zda jsou semena dobře vyvinutá. Nesmí být hluchá. Přesvědčíme se o tom například tak, že semínko rozkrojíme na destičce. Uvnitř semene je bílá hmota (odborně tzv. endosperm neboli bílek, viz Slovníček domácího semenáře příloha Zpravodaje starých odrůd č. 5/2019). Jde o zásobní látku, z nichž žije zpočátku svého bytí malé klíčící semínko.

(K rozřídění paprikových semen se někdy doporučuje i voda. Po vložení vybraných semen do vody v ní klesají ke dnu těžká, správně vyvinutá semena. Lehká, hluchá, jako osivo nevhodná naopak plavou na povrchu a ta slijeme pryč. Po vodní lázni dáme semena ihned sušit.)

Semínka dosušíme zvolna v suchu při pokojové teplotě nebo poblíž zdroje tepla asi do 35 stupňů. Vyzrálé osivo papriky má pěknou, zlatožlutou barvu, typický plochý tvar a velikost. Nevyvinutá semena naproti tomu bývají nahnědlá, zprohýbaná, scvrklá i menší velikosti.

U těchto paprik jsou plody již dobře vybarvené.

Roky 2017 i 2018 byly zde velmi suché

Ze Znojma dorazila v únoru 2020 zásilka, v níž byly v krabičce početné a pěkně vyvinuté pacibulky živorodé cibule. Poslala je paní I. Porupková a v přiloženém dopise k nim uvedla:

„Objednala jsem si u Vás v lednu roku 2017 položku ALL017 Pacibulka Blaženka (Ruská). Pěstovala jsem ji ve Znojmě, v horní části města, na zahradě, kde podloží je skála a půda je navezena v různé výši, třeba i pouze 20 cm. Roky 2017 i 2018 byly zde velmi suché, horké, pacibulky se téměř neurodily a pokud ano, byly velmi malé, asi 6 mm. Proto jsem další rok vylepšila půdu fúrou kompostu ze zdejší kompostárny a pravidelně jsem je zalévala mírnou zálivkou, aby neza-

Paprika Biela hrubostená: násada plodů je pěkná, ale papriky nejsou ještě zcela vybarveny do červena, a tedy s jejich sklizní na osivo ještě vyčkáme.

hnávaly. Rostly na jižní straně, na plném slunci. V roce 2019 se konečně urodily, a tak Vám je posílám, abych splnila svůj závazek, který vůči Vám mám.

Cibulky byly opravdu velké, mohutné a zařadili jsme je do jarní nabídky odrůd pro veřejnost. Jak vidět, někdy trvá vrácení odrůd z vnějších příčin delší dobu a nelze je vrátit ihned v téže sezoně. V tomto případě je třeba ocenit zodpovědnost, se kterou pěstitelka přistoupila ke splnění závazku, ke kterému se v roce 2017 při získání odrůdy živorodé cibule přihlásila. Všem pěstitelům, kteří zaslali zpět na Gengel svoje osiva patří poděkování a uznání.

pd

FOTO – archiv Gengel, o.p.s.

Vlevo nevyvinutá, zaschlá a zhnědlá semena, vpravo vyzrálá, vybarvená, dobrá osiva – paprika Nitrianská krajová 2018.

FOTO – P. Dostálek

Osivo papriky, které je vyzrálé, má zlatožlutou barvu.

HASY – odrúda zachovaná z dávnej minulosti

V loňskom roce jsme dostali od pana Mateje Tkáčika ze vsi Jarabina na Gengel několik hlíz staré odrůdy brambor. Lidově se nazývá Hasy. Dárce k poslaným bramborům doplnil též řadu zajímavých údajů a podrobností. Nejen o této odrůdě a jejích vlastnostech, ale i o pěstování brambor na Slovensku v minulosti.

Zachytil vzpomínky pamětnice, která si odrůdu Hasy vybavuje z dávnej doby. Cenné jsou údaje, jak se odrůdové složení pěstovaných odrůd brambor proměňovalo během let v souvislosti s kolektivizací a společenskými změnami. Velmi zajímavé je pak popsání, jakou cestou se sortu podařilo udržet až do dnešních dní. Přinášíme původní dopis od dárce, jen s drobnými úpravami:

Sadila ju spolu zo svojími rodičmi už v období 2. svetovej vojny

Odrůdu sa podarilo identifikovať asi pred dvoma rokmi podľa vonkajšieho výzoru hlíz (hlboko zanorené očka, zdravý rast rastlín) s pomocou mojej susedy, 82-ročnej pani, ktorá už ich dávno nepestuje, ale túto odrůdu si dobre pamätá. Ešte ako malé dievča ju sadila spolu zo svojími rodičmi už v období 2. svetovej vojny, alebo krátko po nej, nevie však dokedy ju pestovali. Pamätá si ju však veľmi dobre a vtedy jej hovorili Hasy a bola to vtedy rozšírená odrůda.

Vie aj o dvoch miestach, kde ich pestovali. Jedno bolo na poličku, kde boli najúrodnejšie role, bolo to rovinaté miesto v blízkosti potoka, kde bola hrubá vrstva ornice a pôda držala vlahu, aj keď bolo dlhé obdobie sucha. Druhé miesto bolo za dedinou v svahovitom teréne, dosť vysoko pod lesom, na záveternom mieste, kde bola trochu rovinka. Bola tam tenká vrstva piesočnatej ornice, dobre sa však orala, rodila však len, keď sa pohnojila. V zime na saniach za kravou, alebo koňom tam

vyviezli hnoj, nechali ho na kopách, v jari pred výsadbou ho vidlami rozhodili a sadili zemiaky, ktoré potom dobre rodili. Najväčšie boli tam, kde v zime ležali kôpky hnoja.

Kopanie bolo naviazané na obdobie po sviatku Hlavošiky

Zemiaky sa stali súčasťou hospodárstva v našej obci už veľmi dávno, tunajšie chladnejšie podnebie a menej úrodná pôda neprišli pestovaniu obilia, no zemiakom vyhovávali. Sadila ich aj moja babka. V minulosti ľudia sadili veľa zemiakov, ktorých kopanie bolo naviazané na obdobie po cirkevnom sviatku v rusínskom nárečí nazývané Hlavošiky (štatie svätého Jána), ktorý sa u nás v pravoslávnej cirkvi slávi podľa Juliánskeho kalendára 11. septembra. Všetci išli kopať hneď po tomto sviatku a kopalo sa niekedy až do príchodu prvého snehu, najmä ak nepriaznivé počasie brzdilo prácu na poli. Počas kopania varili ľupčanku, ktorú som spomínal už dávnejšie v súvislosti z karpelom (viz Zpravodaj starých

odrůd číslo 6/2018 a príspevek nazvaný Ľupčanka z karpelu sytila pri kopaní brambor, pozn. redakcie, karpel je miestny názov tuřinu).

Z dostupným združevňovaním prišli nové odrůdy zemiakov. Ľudia mali už iba malé záhumienky (v rusínskom nárečí kapustiska, mn. č., kapustisko, j. č.), kde pestovali trochu kapusty na nakladanie do suda, trochu fazule, výnimočne trochu kvaky, a zopár slnečníc a veľa krmnej repy pre hospodárske zvieratá. Zemiakov sa sadilo len málo, lebo zemiaky a obilie boli na družstve. U nás na záhumienku sa postupne sadili zemiaky odrůd, tie čo boli na družstve. Vtedy najmä Karin, Solara a iné odrůdy, ktoré si ľudia vzájomne vymieňali.

Zaslané hlízy Hasy majú hlbokú očka, kulovitý tvar a žltohnedou slupku (zde poznamenanou zelenáním) a odpovídají tak znakům odrůdy Hassia, která pochází z roku 1906.

FOTO – P. Dostálek

Sadba sa postupne zmiešala, ale vždy v nej ostali každý rok aj Hasy.

Dobre odoláva nepriaznivým podmienkám

Odrůda tvorí mohutné rastliny a dobre odoláva nepriaznivým podmienkám, hlavne suchu, má mohutný koreňový systém. Vo vlhkých rokoch dlho odoláva plesni, niekedy, keď jej zhnijú spodné listy a na vrchu ostane niekoľko zelených a príde stále suché počasie a plesň sa zastaví a rastlina vegetuje ďalej, sa stáva, že odspodu blízko pri zemi zo stonky, alebo zo zelených hlíz, ktoré trčia z pôdy, vyrastajú druhotné výhonky, ktoré sú však malé. Hlízy ešte dorastajú a ak je chladné a suché leto, vŕať sa niekedy kosí zelená. Na rozdiel od iných odrůd, pri ktorých, keď po vlhkom období ➡

Trs odrůdy Hasy na záhonu.

FOTO – M. Tkáčik

z jeseňou príde sucho a teplo a rastlina celá odumrie, hlúzy prestanú rásť, pustia sa krika a zaspia v teplej a suchej zemi.

Rastlina tvorí veľa drobných a stredných a niekoľko veľkých, svetlejších nevzhľadných hlúz z hlboko zanorenými očkami. Hlúzy sa tvoria veľmi blízko pod povrchom pôdy, niektoré sa zčasti dostanú na povrch pôdy a na slnku zozelenejú, tie veľké bývajú uložené hlbšie. S príchodom nových odrôd sa Hasy postupne prestali sadiť. Majú menej vzhľadné hlúzy, aj viac malých a stredných hlúz. Zemiaky ako krmivo už používa len málo ľudí. Postupne ich nahradili odrody, čo tvoria zopár veľkých, hladkých hlúz vhodných na konzum.

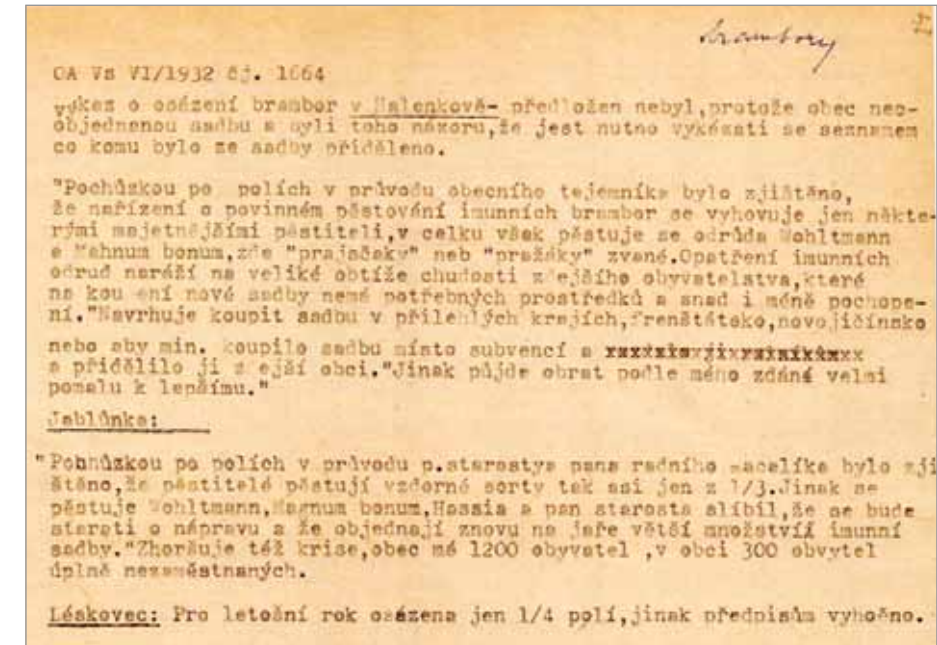
Niekoľko rastlín prežilo vždy v starej sadbe

U nás prežilo vždy niekoľko rastlín v starej sadbe medzi inými odrodami zemiakov. Odrodu sa podarilo identifikovať tak, že medzi rečou zo susedou som spomenul nevzhľadné zemiaky zo zanorenými očkami, ona vedela, že su to Hasy. Pri ukázaní fotografie v mobilnom telefóne sa toto dokazovanie celkom potvrdilo. Pestovali sa ešte aj zemiaky nazývané Okruhličky. Mali veľa hlúz, niekedy viac ako 20, boli okrúhle a hladké. Ale všetky boli malé, niektoré stredné asi také ako sadbové, rastliny mali nižšie a rozložitejšie ako Hasy. Používali sa iba ako krmivo pre zvieratá; ešte pred pár rokmi ich u nás pestoval jeden hospodár. V súčasnosti sa už nepestujú, pretože zemiaky ako krmivo používa už len málo ľudí. Na záver prikľadám fotografiu hlúz z časťou rastliny odrody Hasy.

Tolik podrobný dopis, ktorý dorazil ze severu Slovenska, navíc doprovázený fotografií. Abychom se o odrůdě dozvěděli více, sáhli jsme po starých bramborářských knihách, zda v nich odrůdu uvedeného jména objevíme a co se o ní píše. Přímou pojmenování Hasy se v nich nevyskytuje, avšak našli jsme odrůdu velmi podobného jména, a to odrůdu Hassia.

Celkový pohled na zaslané hlízy Hasy.

Archivní lístek z roku 1932 uvádí ve valašské obci Jablůnka i odrůdu Hassia.

Archiv Gengel, o.p.s.

Popis v klíčích Atlasu brambor

Nejprve jsme si vzali k ruce Atlas brambor československých rayonovaných odrůd, který vyšel v roce 1955 ve Státním zemědělském nakladatelství Praha. Atlas obsahuje nejen „rayonované“ československé odrůdy, jak říká ve svém názvu, ale i některé brambory zahraniční. Sice neuvádí Hassii v podrobných popisech pěstovaných odrůd s barevnými vyobrazeními, ale odrůda se v tomto atlase objevuje v tzv. klíčích. Ty slouží k rozlišení jednotlivých odrůd podle znaků rostliny, ať již podle květu, listu, trsu nebo hlízy.

Tak je Hassia uvedena v Klíči k určování odrůd podle barvy a hojnosti květu, kde čteme:

Květy světlečervenofialové
b) odrůdy polopozdní až pozdní
Typ trsu stonkový – řídký. Stonek vysoký, zelený, slabě žíhaný. List zelený, slabě zvlněný, matný, malý, slabě až středně členitý. Květ středně velký, bobule nenasazuje Hassia. Dodejme, že jiné odrůdy mají, nebo mohou mít, květy bílé, světlemodrofialové, tmavočervenofialové či modrofialové.

Dále se tato sorta vyskytuje v Atlase v Klíči k určování odrůd podle barvy slupky a dužniny hlíz:

Slupka světle hnědá až hnědá

a) Dužina slabě až nažloutlá až bílá

Tvar kulovitý: Hlíza středně velká, plná, méně vyrovnaná tva-

rem. Očka hluboká. Klíčky červenofialové Hassia. Mohou se dále pěstovat odrůdy, u nichž je barva slupky např. žlutohnědá, červená či světleřížová. Pro použití Klíčů je vhodné, ba téměř potřebné, vzájemně srovnávat více různých odrůd současně. Tak, aby byly vidět rozdíly mezi nimi, a k jednotlivým znakům jsme mohli přiřadit jejich odpovídající typické zástupce.

Nepovolené odrůdy pěstované dosud v ČR

Další zmínku o odrůdě Hassia přináší kniha nazvaná Pěstování brambor, která vyšla ve Státním zemědělském nakladatelství Praha v roce 1956 a pochází od J. Drába a kolektivu spolupracovníků. Tato kniha uvádí odrůdu v tabulce nazvané „Nepovolené odrůdy pěstované dosud v ČR“ a to s těmito stručnými údaji:

Název: Hassia; Šlechtitel: Böhm, Německo; Užitkový směr: hospodářský; Doba zrání: pp (= polopozdní – pozn. redakce); Popis hlíz – tvar: kulovitý, barva slupky: žlutohnědá, barva dužniny: nažloutlá; Poznámka: podléhá rakovině. Trochu „přísně“ znějící název tabulky odkazuje na to, že měly být sice pěstovány jen povolené odrůdy, skutečnost však byla taková, že bylo vysazováno i mnoho odrůd jiných, například dříve známých a osvědčených.

Popis z obou uvedených bramborářských knih odpovídá jak popisu odrůdy, který uvádí ve svém psaní dárce odrůdy pan Tkáčik, tak lze sledovat dané znaky přímo na zaslaných hlízách. Je to například kulovitý tvar hlíz nebo hluboce zanořená očka či žlutohnědá slupka. Proto lze s nejvyšší pravděpodobností odrůdu Hasy a Hassia ztotožnit, jedná se o jednu a tutéž odrůdu.

Pěstitelé pěstují vzdorné sorty tak asi jen z jedné třetiny

Do třetice jsme v gengelském archivu objevili sortu Hassia v počítačovém souboru, který jsme před časem dostali od paní Ing. Š. Kramolišové z Valašského muzea v Rožnově pod Radhoštěm. Ta při svém pátrání po odrůdách brambor, které se v minulosti pěstovaly na Valašsku, objevila zajímavé informace z třicátých let minulého století. Jedná se o archivní lístek z roku 1932 (viz obrázek). V této době bylo na valašských vesnicích zjišťováno, jak je naplňováno doporučení či nařízení k pěstování odrůd brambor, které jsou odolné rakovině bramboru. Na Valašsku tak tento lístek uvádí, že v obci Jablunka u Vsetína:pěstitelé pěstují vzdorné sorty tak asi jen z 1/3. Načež následuje věta: *Jinak se pěstuje Wohltmann, Magnum bonum, Hassia a pan starosta slíbil, že se bude starati o nápravu...* Přestože nás nyní tentokrát zajímá nejvíce Hassia, doplníme, že odrůdu Wohltmann z archivního lístku uvádí též obchodní přehled Vaňkův z roku 1912 i Atlas brambor z roku 1955 (viz Zpravodaj starých odrůd č. 2/2019 a článek Zemáky k sázení aneb brambory a jejich názvy v pradávce a méně dávne

minulosti i nedávne současnosti), sortu Magnum bonum pak zmiňuje přímo z Valašska místní učitel a národopisec Václavek z roku 1894 (jako magnibonky, svým pojmenováním odvozené od původního názvu Magnum bonum) – viz Zpravodaj starých odrůd č. 3/2019 a článek Názvy brambor ještě jednou, tentokrát valašské.

V rusínském nářečí ^ [a]

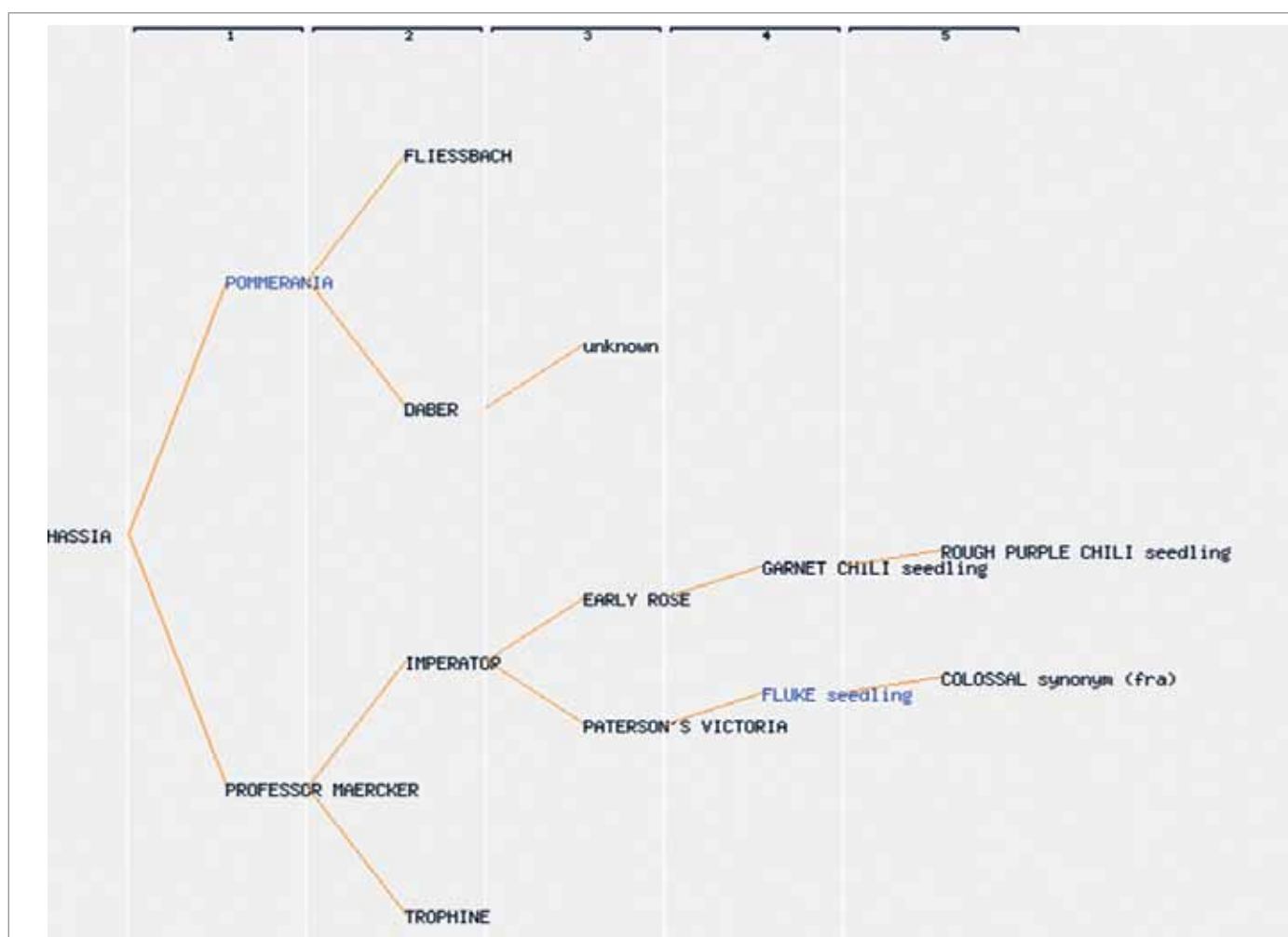
Pokud jde o jazykovou stránku, zaslal nám pan Tkáčik k odrůdě Hasy ještě po předchozí korespondenci doplněk, a to na začátku února 2020, v němž píše: „*Ešte pár slov k odrůde zemiakov Hasy. Je to pravdepodobne u nás prebratý názov. Názov odrody Hasy v rusínskom nárečí Gasy (písmeno „y“ sa tu vyslovuje tvrdšie, teda „u“), je u nás vyjadrený len v množnom čísle. Možné jednotné číslo, tj. Hasa, sa vôbec nepoužíva, pravdepodobne môže ísť o odrodu Hassia, no okrem identifikácie odrody a jej možného prebratého ľudového názvu by som uvítal viac textových informácií. Medzi ľuďmi, v literatúra ani na internete sa ich však neviem dopátrať.*“

Zmínky o odrůdě Hassia v literatuře jsme probrali výše, podívejme se tedy na jazykovou stránku jména Hasy, na množné

číslo pojmenování, na které dárce poukazuje. V lidovém prostředí, jak jsme si již dříve ukázali (viz zmíněný Zpravodaj č. 3/2019 a článek Názvy brambor ještě jednou, tentokrát valašské) se používají pro brambory běžné jména v množném čísle. Například rohlíčky, cigány, šestinedělky, chlebučky, bíláky, cibulky apod. a nikoliv rohlíček, cigán, šestinedělka či chlebuček. V jednotném čísle jsou naopak uváděny názvy šlechtěných odrůd v literárních popisech, přehledech odrůd a obchodních nabídkách. Tak například je to Karin, Svatava, Solara, Kardinál, Blaník, Wohltmann apod.

S obdobným druhem pojmenování v množném čísle se lze setkat například i u odrůd ovoce. Lidové názvy krajových i starých odrůd jsou opět často množné číslo, kupříkladu hrušky Žbánky, Škaredky, Zelenuše nebo jablka Baňary, Kožuchy, Víny apod. nebo u slivoní např. Kulovačky, Bílé trnky, Špendlíky atd.

Můžeme tedy uvažovat, že lidové podání tak přirozeně i název spisovný, knižní, který je v jednotném čísle proměňuje a upravuje na obvyklý množný tvar. Tedy z původního Hassia je Hasy, podobně jako z Magnum bonum jsou magnibonky, nebo z odrůdy Champion šampiony. ➡

Rodokmen bramborové odrůdy Hassia podle internetové stránky Wageningenenské university.

https://www.plantbreeding.wur.nl/PotatoPedigree/pedigree_imagemap.php?id=12357

Hlavošíky – další příklad zemědělské práce podle svátku

V popisu pana Tkáčika zaujme též údaj o době kopání brambor na severu Slovenska. Jak píše, kopaly se, či lépe začínaly kopat, protože období kopání trvalo dosti dlouho, po svátku Hlavošíky, což je svátek stětí Jana Křtitele. Tento postřeh opět dokazuje, že práce v zemědělství byly dříve časově určovány podle svátků, jak jsme již v Zpravodaji popisovali (naposledy v článku Do Jura kukurica, po Jure kukurička, ve Zpravodaji č. 3/2019, kde načasování setí kukuřice na západním Slovensku bylo podle svátku svatého Jiří. Přesněji – měla být zaseta do data svátku, aby byla pěkná). Jedná se tak o obecný jev, který nalezneme u různých plodin, i v různých oblastech, ba asi i u různých národů či národností. Zde, na severu Slovenska, je to u Rusínů.

Hassia na Internetu

Při hledání odrůdy Hassia na Internetu zjistíme, že není úplně jednoduché ji objevit. Slovo Hassia je dnes totiž pojmenování značky pro zemědělské stroje pro bramborářství. Při zadání slova Hassia tak nalezneme například „sazeč brambor Hassia“, nebo i další stroje, což nám pro hledanou odrůdu příliš nepomůže. Postupně se však přece jen dají objevit bližší informace z historie dané odrůdy. Hassia se vyskytuje například v německy psané knize o rakovině brambor nazvané Die Gesamtbiologie des Kartoffel= Krebses od K. Schilberszkyho, profesora na universitě v Budapešti, z roku 1930. Rok vydání této knihy časově odpovídá přibližně sledování rakoviny brambor na Valašsku a zjišťování, zda se pěstují odolné odrůdy, jak jsme si popsali výše. V té době byla odrůda známá a asi i běžná, přinejmenším její jméno obsahuje jak odborná kniha v němčině, tak se také současně pěstuje na valašské vesnici.

Údaje o původu odrůdy přináší internetové stránky university v nizozemském Wageningenu, kde se dozvíme rodičovské sorty, z nichž Hassia pochází i další údaje. Hassia vznikla křížením rodičovských odrůd *Pommerania* a *Professor Maecker*, přičemž univerzitní stránka obsahuje i uvedení dalších předků z jejího rodokmenu. Přehledná tabulka odrůd u Hassie zde uvádí rok 1906, zemi původu Německo a jméno šlechtitele – Böhm. Nakonec ještě stručnou poznámku k názvu odrůdy. Hassia je latinské označení pro Hesensko, jednu ze spolkových či historických zemí Německa, podobně jako např. Bavorsko, Swabia pro Švábsko apod.

Odrůda Hasy je pěknou ukázkou proměny původního názvu šlechtěné odrůdy v pojmenování lidové. Především je ale mimořádným příkladem toho, jak se stará odrůda z počátku 20. století může udržet až do dnešních dnů.

Petr Dostálék

Má smysl semenařit ve 21. století?

V sobotu 7. března 2020 Semínkovna Zlín pořádala Semínkovou burzu s přednáškou Mgr. Kláry Hrdé na téma **Má smysl semenařit v 21. století? Pro nás semenaře je odpověď jasná: Ano, má!**

Čím dál víc lidí se zajímá o původ, kvalitu, možnost pěstování vlastních potravin a určitou potravinovou soběstačnost, i o to, co se děje s prodáváním osivem. Paní Klára Hrdá, zakladatelka Iniciativy Semínkovna, chce o této problematice mluvit, šířit povědomí, že existují staré odrůdy adaptované na naše české podmínky. Dříve měl každý kraj tu svou místní, regionální, nepěstovalo se všude totéž, proto byla biodiverzita větší. Semenaření

bylo dřív naprosto běžné, rodina zcela závislá na tom, co si sama vypěstovala, na uchovávání semen z generace na generaci. V současné komerční nabídce semen neustále roste procento F1 hybridů, v zemědělství se upřednostňuje velkoprodukce monokultur, což vede i k poklesu pěstovaných odrůd. Staré osvědčené místní odrůdy mizí, jsou zapomenuty, vymírají. Schopnost a znalost domácího semenaření se vytrácí, osiva vhodného k semenaření je minimum, pomalu mizí z trhu. Pro firmy produkující osivo je výhodné, aby zemědělci každý rok kupovali nové.

Proč tedy semenařit?

Protože semenaření je základem potravinové soběstačnosti, je potřeba k produkci vlastních potravin. Kdo má semena, má i moc nad lidmi. Pěstováním a výběrem semen uchováváme staré, osvěd-

čené odrůdy po generace. Není třeba kupovat stále nové osivo, navíc rostliny se adaptují na podmínky naší zahrady, regionu, kraje. Vlastnosti F1 hybridů jsou vyšlechtěny pro velkoprodukce a jejich pěstování je závislé na používání chemie.

V současné době u nás funguje na 150 semínkoven – jsou veřejně přístupným místem, kde lze získat zdarma i osivo starých, regionálních odrůd (původem např. z Gengelu, Permasemínka). Všechna semena jsou nehybridní, tedy vhodná k domácímu semenaření pro vlastní potřebu, neztrácejí typické vlastnosti pro danou odrůdu. Pro jejich pěstování nesmí být použita chemie. Paní Klára Hrdá doporučuje začínajícím semenařům pořídit si dobrou literaturu – brožuru pana Petra Dostálka Pěstujeme si vlastní semínka. Nejjednodušší je pro začátečníky volit samosprašné a jednoleté zeleniny, např. začít s rajčaty, hráškem nebo saláty. Sama nám dovezla několik odrůd gengelských fazolí, rajčat, papriky, nakladačky.

Semínková burza s přednáškou Mgr. Kláry Hrdé se uskutečnila za značného zájmu, živé diskuze a neskutečné nabídky semen!

Ivana Vojtěchová,
Semínkovna Zlín

FOTO – Ivana Vojtěchová

← *Zájem o semínka byl veliký.*

Zpravodaj biodiverzity a uchování starých odrůd, ročník 3, číslo 2/2020. Číslo vyšlo v dubnu 2020. Zpravodaj vydává v elektronické podobě (pdf) Gengel, o. p. s., Veselka 52, 374 01 Trhové Sviny, www.gengel.cz. Odpovědný redaktor Ing. Petr Dostálék. Distribuci, předplatitelský servis, sazbu zprostředkovává vH press Hradec Králové, 608 476 828. Objednávky směrujte na vhpress1@seznam.cz. Předplatné na jeden rok 200 Kč (šest čísel) uhradte prosím na účet 2319256023/0800 s uvedením e-mailové adresy. Distribuce předplatitelům prostřednictvím e-mailu po ČR i na Slovensko.